

ZA EFIKASNIJE PRAVOSUĐE

PROTIV

KORUPCIJE

YUCOM

Komitet pravnika za ljudska prava

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO - SRBIJA
FOUNDATION FOR AN OPEN SOCIETY - SERBIA

PARTNERSHIP FOR
TRANSPARENCY FUND

BEOGRAD 2013.

ZA EFIKASNIJE PRAVOSUĐE

PROTIV

KORUPCIJE

Komitet pravnika za ljudska prava - YUCOM
Beograd, 2013.

ZA EFIKASNIJE PRAVOSUĐE PROTIV KORUPCIJE

Izdavač
Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM

Svetogorska 17, 11000 Beograd
Tel: 011/ 3344 235
Fax: 011/ 3344 425
E-mail: office@yucom.org.rs
Web site: www.yucom.org.rs

Za izdavača
Milan Antonijević

Priredili
Nikola Grujić
Katarina Golubović
Tijana Žunić
Milena Vasić

Lektura
Ljiljana Korica

Dizajn i prelom
BENUSSI design

Štampa
Dosije studio

Tiraž
300
ISBN 978-86-83209-43-9
Beograd 2013.

Publikacija „Za efikasnije pravosuđe protiv korupcije“ nastala je u okviru projekta „Ka uspostavljanju nezavisnog i efikasnog pravosudnog sistema u borbi protiv korupcije“ koji realizuje Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM uz finansijsku podršku Partnership for Transparency Fund i Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Partnership for Transparency Fund i Fondacije za otvoreno društvo.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO - SRBIJA
FOUNDATION FOR AN OPEN SOCIETY - SERBIA

PARTNERSHIP FOR
TRANSPARENCY FUND

SADRŽAJ

I	UVOD	6
II	KORUPCIJA U KRIVIČNOM PRAVU	8
	Korupcija kao kažnjivo ponašanje	8
	Inkriminisanje korupcije	9
	Krivična dela sa elementima korupcije	15
III	KORUPCIJA PRED PRAVOSUDNIM ORGANIMA	20
	Predmeti korupcije u sudovima	20
IV	MONITORING SUĐENJA ZA KORUPCIJU	24
	Pravna priroda posmatranja suđenja	24
	Značaj monitoringa suđenja za krivična dela korupcije	26
	Smernice za monitoring suđenja za krivična dela korupcije	28
V	PREDUSLOVI ZA EFEKTIVNE KRIVIČNE POSTUPKE ZA DELA SA ELEMENTIMA KORUPCIJE	35
	Zapažanja i zaključci	36
	Preporuke	44
VI	BIBLIOGRAFIJA	47

UVOD

Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM je, kroz dugogodišnju praksu pružanja pravne pomoći kao i kroz druge aspekte rada na unapređenju ljudskih prava u Srbiji, uvideo negativne implikacije koruptivnog ponašanja na ostvarivanje osnovnih prava i vladavinu prava i demokratije u društvu. Pravo na pravično suđenje često je ugroženo u složenim predmetima korupcije, koji svoj epilog, “po pravilu”, dobijaju tek nakon nekoliko godina, jer nadležni organi nisu dostigli visok nivo efektivnosti u postupanju, niti su ostali imuni na korupciju.

Opservaciju rada nosilaca pravosudnih funkcija i podsticanje bliže komunikacije i koordinisane akcije svih angažovanih subjekata u suzbijanju korupcije, videli smo kao prostor u kojem civilno društvo može da bude korektiv i partner pravosudnom i širem državnom mehanizmu u borbi protiv korupcije.

Osmišljavanjem smernica za praćenje suđenja, prisustvom pretresima u predmetima za krivična dela sa elementima korupcije pred sudovima u Srbiji, i istraživanjem prepreka i preduslova za pun doprinos svih aktera krivičnog postupka, želimo da utičemo na postizanje znatno višeg kvaliteta njihovog rada u oblasti suzbijanja korupcije. Sistemske prepreke za pun doprinos pravosuđa identifikovali smo nakon sastanaka i diskusija sa onima koji primenjuju pravne propise koji su osnov za zaštitu javnog dobra i interesa od koruptivnog ponašanja. Zahvaljujući akterima složenih krivičnih procesa koji su neposredna iskustva i saznanja razmenili u otvorenoj diskusiji i u ambijentu timskih, radnih sastanaka u kojima su zajedno učestvovali oni koji pod pritiskom interesne javnosti i politike bivaju u poziciji da odgovornost za neuspeh vrlo često “prevaljuju” jedni na druge, izveli smo ključne zaključke i locirali prepreke. Tek nakon bližeg uvida u “finije slojeve” i šire aspekte krivičnih postupaka u jednoj specifičnoj oblasti, može se zakoračiti u ocenu rada aktera, što je vrlo nezahvalan zadatak čak i za stručnjake sa dugogodišnjim radom u toj materiji. Stoga, najvažniji rezultat naših napora je to što ćemo široj javnosti predstaviti jednu drugačiju, stručniju podlogu za kreiranje legitimnog stava o odgovornosti nosilaca pravosudnih funkcija, od onog koji je često zastupljen u senzacionalističkim, popularnim i politički motivisanim natpisima i vestima. Pored toga, ključnim doprinosom smatramo i motivisanje onih koji snose odgovornost za otkrivanje, procesuiranje, suđenje i kažnjavanje zbog korupcije, i podsećamo ih da su saveznici u suzbijanju korupcije i da imaju jake saveznike u civilnom društvu.

Uključili smo širu javnost u praćenje toka postupaka i napravili ozbiljne korake ka dostizanju pune transparentnosti suđenja. Internet sajt *Antikorupcija, monitoring suđenja za korupciju*¹, pored osnovnih informacija o identifikovanim slučajevima koji su predmet monitoringa i kalendara zakazanih suđenja otvorenih za javnost, sadrži i stručne, medijske i istraživačke tekstove o korupciji i njenom procesuiranju, saopštenja za javnost i pregled sudske prakse i prakse primene antikoruptivnih mera. Sadržaj otvoren za komentare građana i ažuriranje toka predmeta dnevnim izveštajima pravnika i pravica koji odlaze u sudnice radi neposrednog uvida u rad pravosuđa, čine ovaj koncept bližim građanima i stručnoj javnosti. Koncept internet sajta predlažemo kao održiv model praćenja toka srodnih postupaka, ali i neposrednog učešća građana u formiranju javnog mišljenja i uvida u rad nosilaca državnih funkcija.

Analizom krivičnogpravnog regulisanja korupcije, kao i analizom osnova i značaja posmatranja suđenja, kao i smernicama za monitoring upotpunili smo ovaj izveštaj namenjen civilnom sektoru, akterima krivičnih postupaka, kao i telima, organima i organizacijama uključenim u antikoruptivne procese.

Posebno se zahvaljujemo sudijama, tužiocima, advokatima, predstavnicima policije, nezavisnih regulatornih tela i nevladinih organizacija koji su učestvovali na panel diskusijama YUCOM-a u Novom Pazaru, Valjevu, Negotinu, Novom Sadu, Nišu i Beogradu tokom 2012. godine. Deo teksta ove publikacije čine njihove ideje i zapažanja koji su zabeleženi na ovim skupovima.

U sprovođenju aktivnosti i izradi publikacije su pomogli: Kristina Vujić, Slavko Arsović, Kristina Tubić, Benjamin Viennet, Barbara Peron i Carsten Fiedler

1 www.antikorupcija.yucom.org.rs

KORUPCIJA U KRIVIČNOM PRAVU

Korupcija kao kažnjivo ponašanje

Svest o raširenosti i štetnosti korupcije, kao složene i negativne društvene pojave koju je teško iskoreniti, podstakla je inicijativu da se *pravo na život u svetu bez korupcije*² uvrsti u osnovna ljudska prava. Etimološki, reč korupcija potiče od latinske reči corruptio i označava, osim podmićivanja i potkupljivanja, i pokvarenost, kvarnost tj. kvarenje, truljenje i raspadanje kao proces. Neka tumačenja polaze od toga da reč korupcija predstavlja složenicu, u kojoj prvi deo "cor" označava sporazum, dogovor, a drugi "rompere", slamanje i izneveravanje datog sporazuma.³ Što su koreni, motivi i uzroci korupcije dublji, odnosno njeni javni oblici i nosioci raznovrsniji i povezaniji, akteri, metode i taktike antikoruptivne strategije moraju biti koordinisaniiji. Efikasna borba podrazumeva i primenu širokog spektra sredstava, od preventivnih i edukativnih do represivnih, odnosno krivičnog pravnog delovanja. Ključnu ulogu u ovom procesu ne igra samo obezbeđivanje dovoljne političke volje i spremnosti na radikalne a ne samo formalne promene, već i promena odnosa moći, odnosno svesti i ponašanja građana.⁴

Delikti korupcije spadaju u tzv. "kriminalitet belog okovratnika" i specifični su s obzirom na kategoriju učinilaca krivičnih dela koje karakteriše visoka pozicioniranost na društvenoj lestvici.⁵ Ova vrsta delikvencije smatra se izuzetno teškom jer, u poređenju sa klasičnim oblicima kriminaliteta, proizvodi dalekosežnije posledice po društvo u celini. Korupcija, kao negativna društvena pojava, prisutna je u svakom sistemu i ne postoji država koja se ne susreće sa kriminalitetom ove vrste. Međutim, razlika postoji u njenoj rasprostranjenosti i sposobnosti državnog aparata da pruži otpor koruptivnim uplivima u duboke pore društva. U zemljama u tranziciji, međutim, ovaj socijalno neželjeni fenomen pretvorio se u kriminalitet rasprostranjen i u nižim slojevima društva, stvarajući

2 Fond za otvoreno društvo, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010, str. 3

3 V. Pavlović, Z. Stojilković, *Savremena država: struktura i socijalne funkcije*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2010, str. 199

4 Ibidem, str. 197 i 198

5 Milica Kolaković - Bojović, prikaz: Sally Simpson, David Weisburn - *The Criminology of White-Collar Crime*, CRIMEN – Časopis za krivične nauke broj 1/2012, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za uporedno pravo iz Beograda u saradnji sa Kriminološkom sekcijom SUKPTP CRIMEN – Časopis za krivične nauke, str. 123

sveprisutnu “sitnu korupciju”. Danas, u odmaklom stadijumu razvoja, korupcija je prešla u svojevrsan „poslovni” bonton tj. običaj.⁶ Dodatni problem predstavlja i činjenica da se krivična dela sa koruptivnim elementima teško otkrivaju jer se vrše bez prisustva svedoka, kao i da, u većini slučajeva, “oštećena” strana stiže korist. Osim toga, čak i kad budu otkrivena, teško se dokazuju u sudskom postupku. Na taj način, stvara se društvo velikih razlika u kojem mali broj građana postaje sve bogatiji, nasuprot ogromnom broju siromašnih.

Preduslov za borbu protiv korupcije i prvi korak koji mora da bude načinjen u tom pravcu, jeste jasno definisanje krivičnih dela sa elementima korupcije u materijalnopравnim propisima, kao i poboljšanje efikasnosti rada pravosudnih organa kroz procesnopravne propise.

Inkriminisanje korupcije

Kada je u pitanju međunarodnopravni okvir za borbu protiv korupcije, Srbija je ratifikovala najvažnije konvencije, u koje spadaju:

- > Konvencija UN protiv korupcije⁷
- > Krivičnopravna konvencija o korupciji⁸
- > Dodatni protokol uz Krivičnopravnu konvenciju o korupciji⁹
- > Građanskopravna konvencija o korupciji¹⁰

Osnovu domaćeg pravnog okvira za borbu protiv korupcije čine:

- > Krivični zakonik RS¹¹
- > Zakonik o krivičnom postupku¹²
- > Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije¹³
- > Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije¹⁴

6 Milo Bošković, *Kriminologija*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu, 2007, str. 353.

7 Sl. list SCG – Međunarodni ugovori, br. 12/2005.

8 Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 2/2002 i Sl. list SCG – Međunarodni ugovori br. 18/2005.

9 Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 102/2007.

10 *Ibidem*

11 Krivični zakonik, Službeni glasnik RS br. 85/05, 88/2005 - ispr., 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

12 Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS 72/2011.

13 Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, Službeni glasnik RS, br. 97/08.

14 Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije, Službeni glasnik RS, br. 109/05.

Takođe, ne treba prevideti značaj Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti RS, Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji, Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

U krivičnopravnoj oblasti izvršena je reforma 2005. godine i donet nov Zakonik kojim je Srbija, nakon višegodišnjih napora, donekle osavremenila svoje krivično pravo. Dva puta je menjan i dopunjavan Zakonima o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. Treća izmena usvojena je krajem 2012. godine, sa tendencijom da uvede određene pomake u oblasti suzbijanja korupcije. U važećem Krivičnom zakoniku pojam korupcije uopšte se ne pominje, za razliku od Krivičnog zakonika koji je važio u periodu od 2001. do 2006. godine. Međutim, ni u ranijem zakonu nije postojala opšta definicija korupcije, već se kao pojam nalazila u nazivu poglavlja "Krivična dela protiv korupcije" i nazivu pojedinih krivičnih dela. Definicija korupcije u važećim aktima pojavljuje se u Nacionalnoj strategiji za borbu protiv korupcije iz 2005. godine.¹⁵ Ova strategija sadrži brojne preporuke koje se odnose na borbu protiv korupcije, na primenu propisa o obaveznom oduzimanju koristi koja potiče od korupcije, kao i uputstva o postupanju sa privremeno oduzetom imovinskom koristi. Tekst *Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2012. do 2016. godine*, označen kao radna verzija ovog strateškog dokumenta, dostavljen je na komentare Agenciji za borbu protiv korupcije 31. decembra 2012. godine.¹⁶ Od Agencije se, kako je navedeno u tekstu komentara, očekuje da u što kraćem roku da mišljenje o tekstu, iznese svoje analize, ocene, sugestije i predloge. Tekst sadrži značajne manjkavosti u procesu izrade, kao i nedostatke koji se odnose na strukturu i sadržinu teksta, sudeći po stavovima nezavisnog regulatornog tela sa mandatom da nadzire sprovođenje i daje mišljenja u vezi sa primenom ovakvog strateškog dokumenta.¹⁷

15 U Strategiji je korupcija definisana na sledeći način: "Korupcija je odnos koji se zasniva na zloupotrebi ovlašćenja u javnom ili privatnom sektoru u cilju sticanja lične koristi i koristi za drugog."

16 Tekst komentara Agencije za borbu protiv korupcije na radni tekst Strategije dostupan je na sajtu Agencije, na internet adresi: http://www.acas.rs/images/stories/Komentari_na_radnu_verziju_Strategije_16012013-1.pdf

17 Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, Sl. glasnik RS, br. 97/2008, 53/2010 i 66/2011, član 5

Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije definiše korupciju kao odnos koji se zasniva na zloupotrebi službenog, odnosno društvenog položaja ili uticaja u javnom ili privatnom sektoru, u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugog. Interesantno je da se ovaj društveni fenomen prvo vezivao za javnu službu, ali je praksa pokazala da je korupcija u javnom sektoru jednako opasna kao i korupcija u privatnom sektoru. Iz postojeće definicije u Strategiji nazire se razlika između ove dve vrste korupcije u našem pravu, koja se do skoro nije mogla zasigurno utvrditi uvidom u materijalni krivični zakon. Naime, pre izmena koje su usvojene 24. decembra 2012. godine, Krivični zakonik je pojedina krivična dela sa elementima korupcije definisao na takav način da je bilo teško odrediti da li se ona odnose na korupciju u privatnom ili javnom sektoru.

Najoštrije kritike Krivičnog zakonika bile su u vezi sa krivičnim delom zloupotrebe službenog položaja iz člana 359 KZ RS (glava XXXIII KZ), čiji je zaštitni objekat službena dužnost, odnosno služba. Prema formulaciji iz člana 359 KZ pre poslednje promene, izvršilac ovog krivičnog dela moglo je da bude službeno lice, što je upućivalo na javni sektor, ali i odgovorno lice koje prema zakonskoj definiciji pripada privatnom sektoru. "Poseban problem čini i prenošenje istovetne krivice na odgovorno lice u preduzeću ili drugom licu, pri čemu su u odgovorna lica, na osnovu zakonskog glosara (član 112), uvršteni i vlasnici preduzeća i drugih subjekata privrednog poslovanja."¹⁸ Međutim, u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika¹⁹ (u daljem tekstu: Zakon o izmenama i dopunama Zakonika) odgovorna lica (direktori, vlasnici firmi, članovi i predsednici upravnih odbora) izostavljeni su iz kontroverznog člana 359 i "prebačeni" u poglavlje krivičnih dela protiv privrede, uz unošenje novog krivičnog dela zloupotrebe položaja odgovornog lica u član 234. Ovim promenama trebalo je postići napredak i prilagoditi se obavezama koje je Srbija preuzela ratifikacijom regionalnih i međunarodnih ugovora u ovoj oblasti, u skladu sa međunarodnom saradnjom. Takođe, one su predstavljale priliku da se nedoslednosti i propusti, nastali usled izmena krivičnog zakonodavstva 2009. godine, konačno isprave u skladu sa direktivama i okvirnim odlukama Evropske Unije, kao i da se reši, u skladu sa primedbama Evropskog parlamenta, dilema povodom krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. Ipak, promene koje se odnose na pitanje suzbijanja korupcije nisu u potpunosti odgovorile zadatku, te nisu ni ispunile očekivanja stručne

18 Slobodan Beljanski, *Prate li krivično zakonodavstvo i praksa u Srbiji društvene i ekonomske promene*, Branič, broj 3-4, 2008, str. 62.

19 Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Sl. glasnik RS, br. 121/2012

javnosti. Ističemo da je za društvo, čije su se vlasti eksplicitno opredelile za preduzimanje svih mera u cilju punopravnog članstva u EU, od izuzetne važnosti da prati aktivnosti EU i njenih članica na području suzbijanja kriminaliteta. Međutim, revizija pojedinih inkriminacija u krivičnom zakonodavstvu nije postigla svrhu uspostavljanja pravnog okvira koji bi omogućio ujednačavanje prakse sa zemljama članicama regionalne zajednice.

Kada uporedimo različita poglavlja Krivičnog zakonika, možemo napraviti razliku između krivičnih dela koja u svom biću sadrže elemente korupcije, i krivičnih dela koja mogu biti izvršena u vezi sa korupcijom. Prema postojećem zakonskom rešenju, pod krivičnim delima sa elementima korupcije prvenstveno se podrazumevaju krivična dela iz poglavlja XXXIII KZ koje nosi naziv „Krivična dela protiv službene dužnosti“. Među koruptivna krivična dela pre svega spadaju:

1. Primanje mita iz čl. 367
2. Davanje mita iz čl. 368
3. Zloupotreba službenog položaja iz čl. 359
4. Kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika iz čl. 360
5. Trgovina uticajem iz čl. 366

U svim članovima javlja se pojam “službenog lica” (osim kod krivičnog dela kršenja zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika iz čl. 360) što upućuje, pre svega, na korupciju u državnim organima i javnim institucijama. U skladu sa preporukama Grupe država za borbu protiv korupcije Saveta Evrope (GRECO),²⁰ poslednjim izmenama preciziran je i proširen pojam službenog lica u članu 112, stav 3:

Službenim licem smatra se:

1. lice koje u državnom organu vrši službene dužnosti;
2. izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili službene funkcije u tim organima;

²⁰ Grupa država za borbu protiv korupcije Saveta Evrope (GRECO) je mehanizam Saveta Evrope, osmišljen radi unapređenja antikorupcijskih propisa i njihove primene u zemljama članicama, a pre svega radi primene antikorupcijskih konvencija Saveta Evrope. Republika Srbija je članica GRECO - a od 2003. godine.

3. javni beležnik, izvršitelj i arbitar, kao i lice u ustanovi, preduzeću ili drugom subjektu, kojem je povereno vršenje javnih ovlašćenja, koje odlučuje o pravima, obavezama ili interesima fizičkih ili pravnih lica ili o javnom interesu;
4. službenim licem smatra se i lice kojem je faktički povereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova;
5. vojno lice.

Stupanjem na snagu KZ 2006. godine, Srbija je ispoštovala odredbe međunarodnih ugovora koje je ratifikovala (pre svega Konvencije UN protiv korupcije i Krivičnopravne konvencije o korupciji) pa je, između ostalog, predvidela i mogućnost da strano službeno lice bude počinitelj krivičnih dela sa elementima korupcije. Zakonom o izmenama i dopunama Zakonika iz 2012. godine, unete su promene koje se odnose na pojam stranog službenog lica. Pod tim licem smatra se lice koje je član, funkcioner ili službenik zakonodavnog ili izvršnog organa strane države, lice koje je sudija, porotnik, član, funkcioner ili službenik suda strane države ili međunarodnog suda, lice koje je član, funkcioner ili službenik međunarodne organizacije i njenih organa, kao i lice koje je arbitar u stranoj ili međunarodnoj arbitraži.

Kao što je već pomenuto, najnovijim izmenama uvedeno je, u član 234, novo krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica, koje spada u grupu krivičnih dela protiv privrede. Izvršilac ovog krivičnog dela može da bude odgovorno lice koje je definisano na sledeći način (član 112, stav 5): odgovornim licem u pravnom licu smatra se lice koje na osnovu zakona, propisa ili ovlašćenja vrši određene poslove upravljanja, nadzora ili druge poslove iz delatnosti pravnog lica, kao i lice kome je faktički povereno obavljanje tih poslova. Odgovornim licem smatra se i službeno lice kada su u pitanju krivična dela kod kojih je kao izvršilac označeno odgovorno lice, a u ovom zakoniku nisu predviđena u poglavlju o krivičnim delima protiv službene dužnosti, odnosno kao krivična dela službenog lica. Najvažnija razlika u odnosu na prethodno rešenje je to što se vlasnik subjekta privrednog poslovanja ne smatra samim tim i odgovornim licem, već samo ako vrši određene funkcije i poslove koje mu daju svojstvo odgovornog lica. Osim što je sam pojam definisan na jasniji i precizniji način, veoma je značajno i brisanje odgovornog lica kao izvršioca krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja, jer je prethodno rešenje bilo konfuzno, kontradiktorno i nije razlikovalo korupciju u javnom i privatnom sektoru.

U drugim poglavljima Krivičnog zakonika javljaju se još neka dela koja imaju elemente korupcije. Pre svega, tu spada krivično delo davanja i primanja mita u vezi sa glasanjem iz člana 156 KZ RS, koje pripada grupi krivičnih dela protiv izbornih prava u poglavlju XV KZ. Biće ovog krivičnog dela se može sastojati u davanju ili obećanju određene nagrade, poklona ili kakve druge koristi, da se na izborima ili referendumu glasa ili ne glasa ili glasa u korist ili protiv određenog lica, odnosno predloga. S druge strane, kažnjivo je bilo kakvo zahtevanje ili primanje poklona ili kakve druge koristi sa ciljem da se na izborima ili referendumu glasa ili ne glasa ili glasa u korist ili protiv određenog lica, odnosno predloga.

U krivična dela koja mogu biti izvršena u vezi sa korupcijom, a navode se u poglavlju XXXIII KZ, spadaju: nesavestan rad u službi iz čl. 361, protivzakonita naplata i isplata iz čl. 362, nenamensko korišćenje budžetskih sredstava iz čl. 362a, prevara u službi iz čl. 363, pronevera iz čl. 364, posluga iz čl. 365, odavanje službene tajne iz čl. 369.

Takođe, kao primer krivičnih dela u vezi sa korupcijom možemo navesti neka od krivičnih dela protiv prava po osnovu rada (poglavljje XVI KZ), kao što je povreda prava prilikom zapošljavanja i u toku nezaposlenosti. Jasno je da je jedan od najvećih problema u našem društvu prisustvo korupcije prilikom zapošljavanja, prikrivene iza diskrecije poslodavca koji popunjava radna mesta na osnovu koristi koju pribavlja za sebe ili drugog, a ne prema kvalitetu kandidata.

Jednaku opasnost predstavlja izvršenje krivičnog dela građenja bez građevinske dozvole iz člana 219 a KZ stav 4, poglavljje XXI KZ, prema kome će se lice, koje je kao odgovorni projektant, odnosno vršilac tehničke kontrole, suprotno propisima potpisalo konačan izveštaj o izvršenoj kontroli kojim se konstatuje da na glavni projekat nema primedbi, ili suprotno propisima stavilo pečat na glavni projekat da se projekat prihvata, ili suprotno propisima dalo izjavu kojom potvrđuje da je glavni projekat urađen u skladu sa lokacijskom dozvolom, kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

Naravno, ovim nabrojanjem se ne iscrpljuju krivična dela koja mogu biti u vezi sa korupcijom, jer je korupcija kao davanje novca ili drugih materijalnih dobara sa namerom da primalac deluje po želji onoga ko daje, ili kao korišćenje vlastitog društvenog položaja da bi se prisvojila imovinska korist sebi ili nekom drugom, veoma širok pojam. Takođe, širok je spektar oblasti koje prožima ovaj fenomen, od politike, uprave, pravosuđa, policije, carine, do zdravstva i obrazovanja.

Krivična dela sa elementima korupcije

Primanje i davanje mita

U našoj i u stranoj literaturi, uobičajeno je da pojam podmićivanja podrazumeva pasivno i aktivno podmićivanje. Krivično delo primanja mita nazivamo pasivnim, a krivično delo davanja mita aktivnim podmićivanjem.²¹ Krivično delo primanja mita regulisano je u članu 367 KZ, u skladu sa kojim primanje mita postoji ako službeno lice, neposredno ili posredno, zahteva ili primi poklon ili drugu korist, ili primi obećanje poklona ili druge koristi za sebe ili drugog kako bi u okviru svog službenog ovlašćenja izvršilo službenu radnju²²:

1. koju ne bi smelo izvršiti ili ne izvrši službenu radnju koju bi moralo izvršiti, za šta je zaprećena kazna od dve do dvanaest godina zatvora;
2. koju bi moralo izvršiti ili ne izvrši službenu radnju koju ne bi smelo izvršiti, za šta je zaprećena kazna od dve do osam godina zatvora.

Posebno je sankcionisana situacija u kojoj službeno lice izvrši jednu od prethodno opisanih radnji, ako je ona u vezi sa otkrivanjem krivičnog dela, pokretanjem ili vođenjem krivičnog postupka, izricanjem ili izvršenjem krivične sankcije, za šta je zaprećena najteža kazna – od tri do petnaest godina zatvora. Sa druge strane, najlakši oblik ovog krivičnog dela postoji kada službeno lice posle izvršenja, odnosno neizvršenja službene radnje a u vezi s njom, zahteva ili primi poklon ili drugu korist. Tada će se izvršilac kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine. Izvršilac svih oblika može biti službeno lice, domaće i strano, ali i odgovorno lice u preduzeću, ustanovi i drugom subjektu.

Krivično delo davanja mita regulisano je u članu 368 KZ RS:

Ko službenom ili drugom licu učini, ponudi ili obeća poklon ili drugu korist da bi službeno lice, u okviru svog službenog ovlašćenja, izvršilo službenu radnju koju ne bi smelo izvršiti ili da ne bi izvršilo službenu radnju koju bi moralo izvršiti ili ko posreduje pri ovakvom podmićivanju službenog lica, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

21 Zoran Stojanović, *Komentar krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, I izdanje, Beograd 2006, str. 766.

22 Krivični zakonik, Službeni glasnik RS br. 85/05, 88/2005 – ispr., 107/2005, 72/2009 i 111/2009, član 367.

Ko službenom ili drugom licu učini, ponudi ili obeća poklon ili drugu korist da bi službeno lice, u okviru svog službenog ovlašćenja, izvršilo službenu radnju koju bi moralo izvršiti ili da ne bi izvršilo službenu radnju koju ne bi smelo izvršiti ili ko posreduje pri ovakvom podmićivanju službenog lica, kazniće se zatvorom do tri godine.

Interesantno je istaći dve razlike između člana 367 i 368 KZ RS. Prvo, naknadno aktivno podmićivanje nije inkriminisano, za razliku od naknadnog pasivnog podmićivanja. Drugim rečima, ako bi se prvo izvršila službena radnja (ili ako bi njeno vršenje bilo propušteno) a onda usledio poklon ili druga korist, ne bi postojalo krivično delo primanja mita, osim ukoliko poklon, odnosno korist nisu bili unapred obećani. Drugo, u stavu 4 člana 368 predviđen je fakultativni osnov oslobađanja od kazne, ukoliko izvršilac krivičnog dela davanja mita prijavi delo pre nego što sazna da je delo otkriveno. Razlozi za predviđanje ovog osnova za oslobađanje od kazne su kriminalističko-političke prirode i u vezi sa dokazivanjem krivičnog dela primanja mita.²³ U novom Zakonu o izmenama i dopunama Zakonika u skladu sa preporukama GRECO-a, proširuju se odredbe čl. 367 i 368, koje propisuju krivična dela primanja i davanja mita tako što se dodaje da lice može izvršiti ovo krivično delo ne samo u okviru svojih ovlašćenja, već i u vezi sa svojim ovlašćenjima. Takođe, briše se stav 6 člana 368 KZ koji je predviđao mogućnost vraćanja mita licu koje ga je dalo.

Zloupotreba službenog položaja

Član 359 KZ predviđao je da će se službeno ili odgovorno lice koje iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog službenog ovlašćenja ili nevršenjem svoje službene dužnosti, pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu kakvu korist, drugom nanese kakvu štetu ili teže povredi prava drugog, kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. Teži oblici ovog krivičnog dela predviđeni su u stavu 2 i 3, a zavise od vrednosti pribavljene imovinske koristi. Ovo krivično delo izazvalo je najveće kontroverze i kritike Krivičnog zakonika.

“Jedno od krivičnih dela čiji je širok i neodređen sadržaj izdašno korišćen za selekciju kadrova u državnim organima i privrednom poslovanju zasnovanom na društvenoj svojini, bilo je krivično delo zloupotrebe službenog položaja. Neobično je što se ono, gotovo u neizmenjenom obliku, pod sasvim drugačijim političkim okolnostima, obrelo i u novom Zakoniku (autor je mislio na Krivični zakonik pre

²³ Zoran Stojanović, *Komentar krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, I izdanje, 2006, str. 771.

poslednjih promena). Pažljivije ispitivanje njegovog protivrečnog i anahronog sadržaja dovelo je u pitanje njegovu celishodnost.”²⁴

Analizirajući problematiku u vezi sa članom 359 KZ uočili smo dva ključna problema. S jedne strane, ovo krivično delo treba u potpunosti izbaciti iz domaćeg krivičnog zakonodavstva. Postojeća definicija zloupotrebe službenog položaja nema ekvivalente u uporednom pravu, što često onemogućava primenu instituta međunarodne pravne pomoći i ekstradiciju lica sa teritorija drugih zemalja jer njihova zakonodavstva ne poznaju ovo krivično delo. Pored toga, dok nisu unete poslednje izmene, problem je predstavljalo i nepostojanje razlike u KZ između korupcije u privatnom i javnom sektoru, jer se kao izvršilac ovog krivičnog dela moglo pojaviti i odgovorno, a ne samo službeno lice.

U tom smislu, član 21 Zakona o izmenama i dopunama uvodi u Krivični zakonik novo krivično delo. Umesto postojećeg krivičnog dela nesavesnog rada u privrednom poslovanju iz člana 234, koje se ukida kao prevaziđeno i anahrono, novi tekst člana 234 Zakonika uvodi krivično delo zloupotrebe položaja odgovornog lica. Takođe, odgovorno lice briše se iz člana 359 KZ, te ne može više biti izvršilac krivičnog dela zloupotrebe službene dužnosti. Na taj način se pravi bitna razlika između odgovornog i službenog lica koja nije postojala u prethodnom rešenju, uprkos činjenici da su službeno i odgovorno lice dva različita subjekta koja imaju različita ovlašćenja u različitim oblastima. Službeno lice deluje u organima uprave obavljajući svoje službene funkcije, dok odgovorno lice vrši određeni krug poslova u upravljanju i delovanju subjekta privrednog poslovanja. Osim toga, da bi postojalo krivično delo iz člana 234, treba da se ostvari protivpravna imovinska korist, a ne bilo kakva korist (kao kod službenog lica).

Na krivične postupke, započete protiv onih koji su zloupotrebili službeni položaj kao odgovorna lica a ne kao državni službenici, primeniće se, prema članu 359 KZ, kontinuitet između novog dela i zloupotrebe službenog položaja, te nijedno lice koje je u fazi istrage ili optuženja neće biti oslobođeno samo zbog nastalih izmena Zakonika. Na sva okrivljena lica u čijim postupcima nije doneta pravnosnažna presuda, primenjivaće se zakon koji je povoljniji za učinioca.

Iako su ove promene pozitivne, treba istaći da mogu biti i izvor novih problema koji se pre svega tiču nadležnosti sudova. Naime, stvarna nadležnost suda je pravo i dužnost suda prvog stepena da presudi određeno krivično delo, s obzirom na njegovu težinu koja je izražena u kazni, ili s obzirom na druge

²⁴ Slobodan Beljanski, *Prate li krivično zakonodavstvo i praksa u Srbiji društvene i ekonomske promene*, Branič, broj 3-4, 2008, str. 62.

osobine krivičnog dela ili svojstva njegovog učinioca. Osnovno pravilo je da su, za sva krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do 10 godina, u prvom stepenu nadležni osnovni sudovi. Pošto su sada, prebacivanjem iz člana 359 u član 234 KZ, za odgovorna lica propisane blaže zaprećene kazne (previdene kazne su do 10, umesto do 12 godina), prema opštem pravilu nadležni će biti osnovni, umesto viših sudova. To znači da će, u skladu sa Zakonom o sudovima, za sve predmete privrednog kriminala osim onih sa elementima organizovanog kriminala, biti nadležni osnovni sudovi. Smatramo da su osnovni sudovi i osnovna tužilaštva nedovoljno spremni da se nose sa ovim predmetima jer se pokazalo da čak i viši sudovi i tužilaštva imaju ozbiljne probleme. Radi se o tome da je privredni kriminal izuzetno težak za procesuiranje, jer postoji brojna dokumentacija, mnogobrojna pravna lica i komplikovano činjenično stanje, tako da je potreban visok stepen stručnosti u oblasti privrednog poslovanja. Ove promene su u suprotnosti sa mnogim preporukama koje su date, a u skladu sa kojima za sve predmete privrednog kriminala sa značajnom štetom ne treba da budu nadležna viša tužilaštva, već specijalizovani timovi unutar viših tužilaštava.

Kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca ili njegovog zamenika

Sudija ili sudija porotnik, javni tužilac ili njegov zamenik koji, u nameri da drugom pribavi kakvu korist ili mu nanese kakvu štetu, u sudskom postupku donese nezakonit akt ili na drugi način prekrši zakon, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

Ovo krivično delo iz člana 360 KZ spada u posebna krivična dela, jer je za njega karakteristično da ga može izvršiti samo sudija, sudija porotnik, javni tužilac i njegov zamenik. Na subjektivnom planu mora postojati umišljaj i namera da se drugom pribavi korist ili nanese kakva šteta.

Važno je naglasiti da je ovo krivično delo u stvarnoj nadležnosti viših sudova, bez obzira na visinu zaprećene kazne, i da upravo iz kriminološko-političkih razloga predstavlja izuzetak od opšteg pravila o stvarnoj nadležnosti.

Trgovina uticajem

Krivično delo trgovine uticajem uneto je tek izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine i predstavlja posebnu formu korupcije u kojoj učestvuju ljudi koji raspolazu odgovarajućim društvenim ugledom ili imaju razvijene veze u visokim socijalnim krugovima, posebno u krugu političke elite. Ovo krivično delo trebalo je da se odnosi na slučajeve korupcije koji su se ticali malverzacija u

oblasti krupnog kapitala a dešavali su se najčešće među političarima, ali i drugim licima na položajima koja ne mogu biti kažnjena za izvršenje krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja jer, prema prethodnoj zakonskoj definiciji iz člana 359, nisu spadala ni u “službena”, ni u “odgovorna lica”.

Član 366 važećeg Krivičnog zakonika predviđa da se :

Ko zahteva ili primi nagradu ili kakvu drugu korist za sebe ili drugog, neposredno ili preko trećeg lica, da bi korišćenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja, posredovao da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, kazni zatvorom od šest meseci do pet godina.

Ko drugom, neposredno ili preko trećeg lica, obeća, ponudi ili da nagradu ili kakvu drugu korist da bi korišćenjem svog službenog ili društvenog položaja ili stvarnog ili pretpostavljenog uticaja posredovao da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, kazni zatvorom do tri godine.

Ko koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj, posreduje da se izvrši službena radnja koja se ne bi smela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, kazni zatvorom od jedne do osam godina.

Ko drugom, neposredno ili preko trećeg lica, obeća, ponudi ili da nagradu ili kakvu drugu korist da će, koristeći svoj službeni ili društveni položaj ili stvarni ili pretpostavljeni uticaj posredovati da se izvrši službena radnja koja se ne bi smela izvršiti ili da se ne izvrši službena radnja koja bi se morala izvršiti, kazni zatvorom od šest meseci do pet godina.

Najteži oblik postoji ako je za posredovanje iz stava 3 navedenog člana zahtevana ili primljena nagrada ili kakva druga korist, kada će se učinilac kazniti zatvorom od dve do deset godina.

KORUPCIJA PRED PRAVOSUDNIM ORGANIMA

Predmeti korupcije u sudovima

Uvidom u statistiku koju vodi Sektor za pravosuđe Ministarstva pravde i državne uprave (*Izveštaj o broju primljenih i nerešenih predmeta u vezi sa krivičnim delima protiv službene dužnosti* za period 1.1 – 30.11.2012, prilog a)), od ukupno dvanaest krivičnih dela iz poglavlja XXXIII KZ (dela protiv službene dužnosti), najveći broj primljenih predmeta u 2012. godini, koji se tiču dela u nadležnosti osnovnih sudova, odnosi se na zloupotrebu službenog položaja, čak 1624.²⁵

Od 729 prvostepenih presuda koje su donete u posmatranom periodu i odnose se na pomenuto delo, 55 je odbijajućih i 237 oslobađajućih. Što se tiče 437 osuđujuće presude, u mnogobrojnim predmetima, čak u 347, radilo se o uslovnim osudama.²⁶ Blažu kaznenu politiku potvrđuje i odsustvo određivanja kazne zatvora u trajanju dužem od 3 godine. U 10 slučajeva prvostepene osude za ovo delo, određen je zatvor u rasponu 1 – 3 godine, u 37 slučajeva zatvor do 6 meseci, dok je najčešća kazna zatvora za zloupotrebu službenog položaja u rasponu od 6 meseci do 1 godine (41 slučaj). U 379 predmeta postupak je nastavljen po žalbi, od čega je 95 prvostepenih odluka potvrđeno od sudova više instance, dok je 46 odluka ukinuto.

Drugo, pred osnovnim sudovima najzastupljenije delo protiv službenog položaja je pronevera, kod koje je takođe izražen veliki broj uslovnih osuda: 188 od 233 osuđujuće prvostepene presude (od ukupno 300 presuda u posmatranom periodu). Za ovo delo najčešća je zatvorska kazna do 6 meseci (28), dok je dvostruko manje (14) onih u rasponu od 6 meseci do 1 godine. Ožalbeno je 134 prvostepene odluke za ovo delo, od toga je u 40 slučajeva prvostepena odluka

²⁵ U stvarnoj nadležnosti osnovnih sudova su, s obzirom na visinu kazne, oblici ovog dela iz stavova 1 i 2 člana 359 KZ:

(1) Službeno lice koje iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granice svog službenog ovlašćenja ili nevršenjem svoje službene dužnosti pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu kakvu korist, drugom nanese kakvu štetu ili teže povredi prava drugog, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Ako je izvršenjem dela iz stava 1 ovog člana, pribavljena imovinska korist u iznosu od preko četristopedeset hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina

²⁶ Podaci iz statistike Ministarstva pravde i državne uprave o kaznenoj politici za posmatrani period, dostupni na: www.yucom.org.rs

potvrđena, a u 18 ukinuta. Kao i kod dela zloupotrebe službenog položaja, i u slučaju pronevere najveći broj predmeta po žalbi bio je u radu, u trenutku preseka stanja.

Oko 600 predmeta zloupotrebe službenog položaja, kao i nešto manje od 200 predmeta pronevere, ostalo je nerešeno na kraju jedanaestog meseca 2012. godine.

U radu viših sudova takođe je najzastupljenije delo zloupotrebe službenog položaja²⁷ sa 467 pristiglih i ukupno 938 nerešenih predmeta. Izražen je veliki broj oslobađajućih presuda - 113 u odnosu na ukupno 146 osuđujućih. Blažu kaznenu politiku potvrđuje odsustvo kazne zatvora iznad 10 godina²⁸ i svega 2 kazne zatvora u visini 5-10 godina. Najčešće određivane zatvorske kazne u prvostepenim postupcima su one u rasponu od 1 do 3 godine (49) i od 6 meseci do 1 godine (40). Ožalbeno je 152 odluke, 24 potvrđeno, a 17 ukinuto od sudova više instance.

Zastupljeno je i delo kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika, koje je izvorno u nadležnosti viših sudova. Ipak, od pristiglih 265 predmeta rešen je veliki broj, te je u radu ostalo svega 45 predmeta. To objašnjava i činjenica koju smo saznali u razgovorima sa sudijama, tužiocima i predstavnicima policije²⁹ da se u najvećem broju slučajeva radi o nekvalitetnim i neosnovanim krivičnim prijavama nezadovoljnih stranaka u različitim sudskim postupcima. U posmatranom periodu, od 74 prvostepene presude, samo jedna je bila osuđujuća, dok je u 69 slučajeva doneta odbijajuća presuda, što ide u prilog navedenoj tezi.

27 Član 359 stav 3:

[3] Ako vrednost pribavljene imovinske koristi prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do dvanaest godina.

28 Najviša predviđena kazna za ovaj oblik dela je 12 godina zatvora.

29 Više o ovome u poglavlju o zapažanjima, zaključcima i preporukama sa panel diskusija

Prilog a) Izveštaj o broju primljenih i nerešenih predmeta u vezi sa krivičnim delima protiv službene dužnosti – osnovni sudovi

Naziv suda		SVI OSNOVNI SUDOVI	
Krivično delo		Ukupno primljeno predmeta u periodu 01.01.2012 - 30.11.2012. godine	Nerešeno predmeta na dan 30.11.2012. godine
359	Zloupotreba službenog položaja	1,624	2,222
360	Kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika	41	16
361	Nesavestan rad u službi	102	156
362	Protivzakonita naplata i isplata	9	7
362a	Nenamensko korišćenje budžetskih sredstava	2	1
363	Prevara u službi	19	31
364	Pronevera	406	594
365	Posluga	51	44
366	Trgovina uticajem	20	20
367	Primanje mita	2	3
368	Davanje mita	47	78
369	Odavanje službene tajne	1	1

Prilog b) Izveštaj o broju primljenih i nerešenih predmeta u vezi sa krivičnim delima protiv službene dužnosti – viši sudovi

Naziv suda		VIŠI SUDOVI	
Krivično delo		Ukupno primljeno predmeta u periodu 01.01.2012 -30.11.2012. godine	Nerešeno predmeta na dan 30.11.2012. godine
359	Zloupotreba službenog položaja	467	938
360	Kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika	265	45
361	Nesavestan rad u službi	24	15
362	Protivzakonita naplata i isplata	0	0
362a	Nenamensko korišćenje budžetskih sredstava	0	0
363	Prevara u službi	15	1
364	Pronevera	32	68
365	Posluga	1	1
366	Trgovina uticajem	4	2
367	Primanje mita	60	122
368	Davanje mita	28	46
369	Odavanje službene tajne	2	4

MONITORING SUĐENJA ZA KORUPCIJU

Pravna priroda posmatranja suđenja

Garancija javnosti postupka je komponenta jednog od osnovnih ljudskih prava – prava na pravično suđenje. Stoga, pravosudni organi moraju proći test javnosti, u kome vodeću ulogu mogu imati stručne organizacije civilnog društva.

Onima koji su eventualno počinili zločine, neophodno je obezbediti, u svim fazama suđenja, postupak uz poštovanje njihovih prava i propisane zakonske procedure: poštovanje presumpcije nevinosti, prava na adekvatnu pravnu odbranu, pravu meru u proporcionalnosti prava na privatnost i omogućavanja korišćenja načela javnosti u suđenju, kao i nepristrasno suđenje. Samo veoma visok stepen stručnosti i profesionalizma omogućiće svim učesnicima u postupku pravo na pravično suđenje, a posebno se mora voditi računa i o razumnom roku.³⁰

Autoritet sudske vlasti zavisi od toga da li će njen rad biti povoljno ocenjen od strane javnosti. Praćenje suđenja za dela sa elementima korupcije, podiže na viši nivo značaj uključivanja javnosti u rad pravosuđa, budući da se u ovim slučajevima radi o određenoj vrsti zloupotrebe moći, mešaju se javni i privatni interesi, a pojedinci prekoračuju svoja ovlašćenja čime opstruišu utemeljavanje stabilnih demokratskih institucija u državi, zarad lične materijalne koristi.

Pravo da se posmatra suđenje je, pre svega, izraz opšteg prava da se promoviše i obezbedi zaštita i ostvarenje ljudskih prava i osnovnih sloboda, što je garantovano Deklaracijom UN o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (Deklaracija UN o braniteljima ljudskih prava).³¹ U sklopu ovog opšteg prava da se štite ljudska prava, Generalna skupština UN je izričito priznala pravo posmatračima suđenja da prisustvuju javnoj raspravi na glavnom pretresu, kao i drugim fazama postupka, kako bi formirali mišljenje o njihovoj usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom i važećim međunarodnim obavezama u pogledu garantovanja ostvarivanja ljudskih prava koje je država preuzela.³²

30 Vida Petrović Škero, *Pravo žrtve je prioritetno*, Pravda u tranziciji br. 1, Centar za tranzicione procese i Tužilaštvo za ratne zločine, 2005, str. 1

31 Usvajena Rezolucijom Generalne skupštine UN 53/144 od 9. decembra 1998.

32 Član 9 (3) (b) Deklaracije UN o braniteljima/kama ljudskih prava.

Javnost postupka je inkorporirana u pravo na pravično suđenje, u svim značajnijim međunarodnim aktima koji ovu materiju regulišu.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima reguliše, u članu 10, pravo na pravično suđenje kao „pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.”

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda pridaje, u članu 6, još veći značaj javnosti postupka, navodeći da: „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja, u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde”. Evropska konvencija, osim javnosti postupka naglašava i značaj objavljivanja presude javnosti, i pažljivo određuje uslove pod kojima se javnost može isključiti iz postupka, što opet ne dira u obavezu objavljivanja presude.

Ustav Republike Srbije je, u članu 32, regulisao pravo na pravično suđenje kao „Pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega. Javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom”.

Zakon o krivičnom postupku prati navedene odredbe Ustava, predviđajući i da se isključenje javnosti ne odnosi na stranke, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika i punomoćnika tužioca. Za istraživače koji posmatraju suđenja, značajna je odredba člana 293 ZKP³³ da veće može dozvoliti da glavnom pretresu sa kojeg je javnost isključena, prisustvuju pojedina službena lica, naučni, stručni i javni radnici, dok se na zahtev optuženog to može dozvoliti i njegovom

33 Istu odredbu sadrži i novi ZKP (čl. 364 i 365) koji, prema poslednjim izmenama od 24. decembra 2012., počinje da se primenjuje u svim sudovima u Srbiji od 1. oktobra 2013. godine. U slučaju postupaka za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, primenjuje se od 15. januara 2012. godine.

bračnom drugu, bliskim srođnicima i licu sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici. Rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno (čl. 294).

Iz svega navedenog, sledi da suđenje može biti pravično samo ako je javno. Međutim, deklarativna javnost postupka ne bi imala mnogo značaja da nije nepristrasnih i nezavisnih pojedinaca i organizacija koji prate ovakve postupke, vode računa o poštovanju procesnih, ustavnih i međunarodnih normi u toku postupka, i svojim prisustvom stavljaju do znanja, kako sudu tako i stranama, da na neki način kontrolišu njihov rad.

Značaj monitoringa suđenja za krivična dela korupcije

Monitoring suđenja predstavlja specifičan vid kontrole nad postupanjem nosilaca pravosudnih funkcija, koja za cilj ima da obavesti širu javnost o toku ovih postupaka, poštovanju domaćih i međunarodnih propisa, sa akcentom na propise koji su u direktnoj vezi sa ljudskim pravima.

Često se dešava da okrivljeni tokom postupka, u posmatračima vide podršku u ostvarivanju ljudskih prava pre svega prava na pravično suđenje, a posebno u slučaju da posmatrač dolazi iz organizacije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Pojedine sudije smatraju prisustvo javnosti određenom vrstom zaštite od eventualnih zakulisnih radnji u toku postupka. Kada opservaciju vrši predstavnik stručne organizacije, uočava se da učesnicima postupka znači prisustvo posmatračke "misije", što ide u prilog organizacijama koje se zalažu za poštovanje ljudskih prava u krivičnim i drugim pravnim procedurama.

Specifičnost krivičnih postupaka za dela sa elementima korupcije ogleda se u njihovom društvenom značaju, ali i složenosti ovih predmeta, velikom broju učesnika, obimnom dokaznom materijalu, trajanju postupaka i brojnim drugim problemima sa kojima se suočava i sud i tužilaštvo i odbrana. Posmatranje ovih postupaka ima za cilj da doprinese uočavanju elementarnih problema sa kojima se pravosuđe suočava, a sve u cilju efikasnijeg, pravednijeg i bržeg postupka.

Protiv korupcije kao maligne društvene pojave, nije dovoljno boriti se samo normativnim aktima i jačanjem državnih institucija. Ona egzistira uz odgovornost društva koje nema razvijenu svest o njenoj razornoj moći na demokratske institucije. Stoga, važni aspekti borbe protiv korupcije su: izveštavanje građana o toku ovakvih postupaka, podizanje svesti o potrebi da se ostvari neposredan uvid

u rad pravosudnih vlasti, prijavljivanje krivičnih dela korupcije. Takođe, okrivljeni se ne smeju smatrati krivima pre nego što sud o tome donese pravosnažnu odluku, pre svega zbog slike koju su mediji skloni da stvore senzacionalističkim i pristrasnim izveštavanjem, koje nanosi nepopravljivu štetu pojedincima.

Iako korupcija prožima sve sfere i slojeve društva, borba protiv korupcije nailazi na veliki otpor od strane brojnih učesnika u koruptivnim radnjama. Iz tog razloga se praćenje navedenih postupaka, objavljivanje njihovog toka, organizovanje sastanaka i činjenje svih nalaza dostupnim građanima, smatra jednim vidom pritiska kako bi se suzbijanje korupcije ubrzalo i uspostavile stabilne državne institucije u koje bi građani imali poverenja, jer građani i “plaćaju cenu” korupcije.

U cilju efikasnog praćenja toka predmeta, opservacije suđenja i evaluacije rada aktera krivičnih postupaka za dela sa elementima korupcije, metodološki smo postavili niz neophodnih koraka kroz smernice koje mogu pogodovati istraživačima i predstavnicima nevladinih organizacija, kao i studentima prava.

Ako bi se ove smernice uzele u obzir, mogla bi se, prema različitim kriterijumima, izraditi kompleksnija metodologija evaluacije rada aktera krivičnih postupaka, koja bi pratila rad državnih organa na otkrivanju dela, od trenutka kada je ono izvršeno pa do pravosnažne odluke suda, odnosno odluke po vanrednom pravnom leku.

Pošto je prethodna reforma pravosuđa ostavila velike posledice po pravnu sigurnost, kao i na funkcionisanje pravosudnog sistema, nezavisnost i samostalnost u radu nosilaca pravosudnih funkcija, neophodno je ostvarivanje pune nezavisnosti, profesionalnosti i stručnosti organa nadležnih za evaluaciju rada sudija i tužilaca.

Kroz aktivnosti koje smo sproveli želeli smo da stavimo akcenat na omogućavanje transparentnosti i garancije javnosti postupaka za korupciju, kao i na definisanje ključnih sistemskih procesnih nedostataka s obzirom na faze, radnje i učesnike krivičnih postupaka, na koje bi se akcenat mogao staviti u narednim istraživanjima. Opservacija pretresa ukazala je na određene sistemske nedostatke, a afirmaciju prisustva pretresima i uključivanje stručne javnosti olakšali smo definisanjem smernica za praćenje suđenja za korupciju, koje objektivno i stručno izveštavanje uključuje.

Smernice za monitoring suđenja za krivična dela korupcije³⁴

1. Definisanje ciljeva praćenja suđenja

Jedan od osnovnih ciljeva kome težimo prilikom praćenja suđenja u krivičnim postupcima korupcije, jeste uočavanje sistemskih nedostataka u radu pravosuđa, radi upućivanja preporuka ka postizanju efektivnijih postupaka u ovim predmetima. Takođe, cilj misije je obezbeđivanje prisustva nepristrasne stručne javnosti u ovim postupcima i objektivno i nepristrasno izveštavanje javnosti o toku postupka, kako bi se i sami građani zainteresovali za ove postupke i stekli uvid u njihov tok i značaj. Krajnji cilj je da se osigura brži, efikasniji i pravičniji krivični postupak, kroz eventualne predloge izmena pravnih normi koje ga regulišu.

Afirmisanje značaja ostvarivanja prava na pravično suđenje, obezbeđivanje poštovanja osnovnih ljudskih prava u krivičnim i drugim pravnim postupcima, kao i širenje društvene svesti o neophodnosti zajedničke borbe protiv korupcije, su ciljevi ustanovljeni sa aspekta organizacije za zaštitu ljudskih prava koja se značajno uključuje u antikoruptivne aktivnosti.

2. Odabir predmeta

U odabiru predmeta iz oblasti dela sa elementima korupcije koji su predmet posmatranja i analize, presudnu ulogu može imati njihov društveni značaj. Yucom i partnerske organizacije posmatraju postupke za dela koja se s obzirom na optuženog, mogu svrstati u „visoku“ ili političku (npr. visoki državni funkcioneri) ili „sitnu“ korupciju (državni činovnici na izvršilačkim pozicijama ili npr. srednji menadžment u javnim ustanovama). Drugi osnov za odabir može biti oblast javnog delovanja, pa se tako prate procesi koji se odnose na korupciju u zdravstvu, obrazovanju, državnoj upravi, sudstvu. Posebno se vodi računa o stepenu odgovornosti okrivljenog i vrednosti materijalnog dobra ugroženog korupcijom, kao i o reprezentativnosti postupka. Takođe, osnov može biti medijska pokrivenost istih, te je moguće pratiti tzv. „medijske“ predmete, one nižeg profila ili bez medijske praćenosti.

Osnovni način koji se može koristiti u identifikovanju predmeta je slanje zahteva za pristup informacijama od javnog značaja konkretnom sudu i tužilaštvu,

³⁴ U definisanju smernica korišćena je publikacija ICJ (International Commission of Jurists) – Trial Observation Manual for Criminal Proceedings, Practitioners guide No. 5, Geneva 2009

dok sastanci sa upravom navedenih organa i advokatima koji zastupaju u ovoj materiji mogu ubrzati proces identifikacije slučaja.

3. Analiza predmeta

Pre početka praćenja postupka, posmatrači prikupljaju osnovne informacije o okrivljenima i postupku: status optuženog, činjenično stanje, medijsku sliku slučaja, događaje koji su vodili do suđenja, pribavljanje optužnog akta i proučavanje materijalnog i procesnog prava vezanog za slučaj (Ustava Republike Srbije, krivičnih dela koja se okrivljenom stavljaju na teret, procesnih normi, međunarodnog prava koje se odnosi na datu oblast itd.).

4. Informisanje državnog organa o praćenju suđenja

Pored pisanog obraćanja predsedniku suda u vezi sa praćenjem određenih postupaka u određenom vremenskom periodu, celishodno je da posmatrači objasne ciljeve istraživanja i obaveste i sudeće veće/sudiju o tome da posmatraju suđenje.

Poželjno je da istraživač, ukoliko predstavlja određenu organizaciju, ima pisanu saglasnost za posmatranje suđenja od svoje organizacije, što u velikoj meri pojačava legitimnost i značaj praćenja postupka, sa ciljem da se utiče na profesionalno postupanje aktera postupka. Odobrenje olakšava i sudiji da legitimiše posmatrača, prilikom unošenja činjenice njegovog prisustva u zapisnik.

6. Sprovođenje posmatranja suđenja

U skladu sa članom 9 Deklaracije o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, „svako ima pravo da pojedinačno ili udruženo sa drugima, prisustvuje javnim saslušavanjima, procedurama i suđenjima kako bi oformila/o mišljenje u vezi sa postupkom pred nacionalnim sudom koji funkcioniše na osnovu međunarodnih instrumenata i obaveza...” Dakle, pravo na posmatranje suđenja je deo opšteg prava da se štite ljudska prava, a posredno predstavlja i važnu komponentu obezbeđivanja javnosti u postupku, kao segmenta prava na pravično suđenje.

U ovoj fazi posmatranja, posmatrači pristupaju zgradi suda i sudnici u zakazanom terminu pretresa. O zakazanim terminima pretresa i o eventualnim promenama u postupku, posmatrač može da se informiše na pisarnici suda. Yucom je uspostavio internet bazu podataka koja sadrži najave i informacije o

odabranim predmetima i redovno se ažurira. Nedostaje složenija baza podataka koja bi obuhvatila sve sudove, i čiji bi se sadržaj besprekorno ažurirao.³⁵

6. Beleške i sastavljanje dnevnih izveštaja

Neophodno je da posmatrači vode beleške (zapisnike) prema utvrđenim pravilima, i na svim suđenjima koja prate. Treba zabeležiti proceduru iznošenja dokaznog materijala, način pribavljanja dokaza, odluke suda, propise na koje su se stranke u postupku pozivale, a posebno procesne norme, prigovore stranaka, opšte ponašanje učesnika u postupku i sve ostalo što bi moglo biti od značaja za ostvarivanje cilja istraživanja.

U prilogu c) predlažemo model opšteg obrasca koji može da usmeri istraživače iz organizacija za zaštitu ljudskih prava, tokom beleženja opservacija o ispunjenosti proceduralnih pravila i standarda prava na pravično suđenje.³⁶ Naravno, komentari i opservacije na osnovu izlaganja stranaka na glavnom pretresu mogu biti samo dopuna egzaktno utvrđenim činjenicama koje se tiču toka postupka (kao što je npr. dužina trajanja pritvora ili razlog odlaganja glavnog pretresa).

Iz izlaganja advokata odbrane može se evidentirati veliki broj činjenica koje se tiču rada tužilaštva i policije u postupku koji je prethodio glavnom pretresu. Ukazivanje na postupanje sudija i tužilaca u postupku, kao i na određene proceduralne nedostatke, mora se uzeti sa rezervom ali može koristiti posmatraču prilikom sastavljanja beleški i krajnje analize postupka.

7. Uspostavljanje kontakta sa strankama u postupku

U zavisnosti od mogućnosti i okolnosti, posmatrači uspostavljaju kontakt sa okrivljenima i advokatima odbrane, kako bi ispitali njihovo viđenje toka postupka i eventualne zamerke na isti.

Posmatrači su često neposredno kontaktirani od strane okrivljenih ili njihovih porodica, kako bi bili sigurni da se posmatranje vrši na objektivan i nepristrasan način. Takođe, obraćali su se i sa zahtevima za pravnu pomoć u zaštiti njihovih ljudskih prava, pre svega prava na pravično suđenje.

³⁵ Građani se o toku sudskih postupaka mogu obavestiti na portalu Ministarstva pravde – Tok predmeta, dostupno na: www.mpravde.gov.rs, međutim podaci o predmetima pred Posebnim odeljenjem Višeg suda u Beogradu nisu dostupni na navedenom portalu

³⁶ Ovaj obrazac se (u najvećoj meri) može primeniti u krivičnim postupcima i za druga krivična dela.

8. Izrada i objavljivanje izveštaja

Nakon što prisustvuju pretesu, posmatrači sastavljaju dnevne izveštaje o dešavanjima u sudu, u kojima objektivno iznose činjenice i zapažanja sa suđenja. Ovo je veoma važna faza posmatranja, jer omogućava građanima da steknu uvid u vršenje sudske vlasti i zainteresuju se za njenu efikasnost.

Po modelu koji predlažemo, izveštaji se objavljuju na internet sajtu, a prilikom izrade istih, posebno se vodi računa o njihovoj objektivnosti i ravnopravnom tretiranju svih učesnika u postupku.

9. Evaluacija procesa

U ovoj fazi posmatranja, posmatrači bi na osnovu posmatranih pretresnih dana, odgovorili na pojedina pitanja u vezi sa postupkom, koja se pre svega odnose na nepristrasnost i nezavisnost suda i sudija, poštovanje principa pretpostavke nevinosti, ponašanje tužilaštva, poštovanje Ustavom i međunarodnim pravom zagarantovanih ljudskih prava i sloboda, pre svega prava na pravično suđenje.

Uočeni su i izvesni problemi i teškoće sa kojima se sud suočava zbog specifičnosti prirode krivičnih dela sa elementima korupcije. Pojedine sudije i tužioci bili su raspoloženi da o ovim problemima razgovaraju sa nama i izlože nam svoje viđenje tokom diskusija koje smo organizovali.

10. Analiza presude

Na kraju prvostepenog postupka, posmatrači prate izricanje presude i izveštavaju o njenom sadržaju. Tada se može dati ocena o toku i ishodu postupka.

U slučajevima koji izazivaju medijsku pažnju, što se odnosi na slučajeve visoke korupcije, poželjno je praćenje izveštavanja medija o presudi i reakcije javnosti, iz čega se može izvući zaključak koliko je javnost bila upućena u tok i predmet postupka, kao i koliko su pojedini slučajevi zbog svoje političke pozadine predstavljeni u politički aktuelnom svetlu.

Prilog c) – Model obrasca za opservaciju krivičnog postupka

1. NAZIV I SEDIŠTE POSTUPAJUĆEG SUDA:

2. OZNAKA PREDMETA:

3. SUDSKO VEĆE:

4. STRANKE U POSTUPKU

> Podnosilac predmeta:

> Okrivljeni:

> Branilac/Zastupnik:

> Oštećeni:

> Zastupnik/Punomoćnik:

5. KRIVIČNO DELO KOJE SE STAVLJA NA TERET OKRIVLJENOM

Delo	Propisana kazna	Sistemska korupcija	Sitna korupcija

6. PRETKRIVIČNI POSTUPAK (datum podnošenja krivične prijave, specifičnosti, komentari)

7. ISTRAŽNI POSTUPAK (datum donošenja rešenja o sprovođenju istrage, specifičnosti, komentari)

8. OPTUŽNICA – podizanje optužnice i prigovor na optužnicu (datumi izmene optužnice, specifičnosti, komentari)

9. PRITVOR

Okrivljeni	datum određivanja	razlog	trajanje	produženje

> Žalbe, specifičnosti, komentari

10. GLAVNI PRETRES

- > Ročišta (datumi održavanja/neodržavanja, razlozi za odlaganja, specifičnosti, komentari)
-

11. IZVOĐENJE DOKAZA

- > Saslušanje okrivljenog/optuženog (specifičnosti, komentari)
-
- > Svedočenje (specifičnosti, komentari)
-
- > Uvid u pisanu dokumentaciju i izvođenje drugih dokaza (specifičnosti, komentari):
-
- > Veštačenje (specifičnosti, komentari)
-

12. ODLUKE SUDA U TOKU POSTUPKA (SPECIFIČNOSTI, KOMENTARI)

13. PRESUDA

datum	izreka	kazna

- > Zakonitost kazne (predviđenost krivičnim zakonom, lakša kazna po novom zakonu)
-
- > Srazmernost kazne počinjenom delu
-
- > Specifičnosti, komentari
-

14. STANDARDI PRAVIČNOG SUĐENJA (KOMENTARI):

Poštovanje pretpostavke nevinosti (teret dokazivanja na tužiocu, u korist okrivljenog u slučaju sumnje)

Načelo zakonitosti (krivično delo propisano zakonom u trenutku izvršenja, blaža kazna po novijem zakonu)

Procesne garancije okrivljenom

> Poštovanje ljudskih prava u istrazi/pritvoru (zakonitost lišenja slobode, zakonitost i opravdanost pritvora, njegovog trajanja i produženja, pravo na žalbu na odluku o pritvoru, nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta, pravo da se bude izveden pred sudiju u najkraćem roku, pravo na odbranu i pre suđenja i pravo na obaveštenost o ovom pravu)

> Pravo na prisutnost suđenju (ispunjenost uslova za suđenje u odustvu - čl. 304 ZKP, pravo na ponavljanje postupka - čl. 413 ZKP)

> Pravo na javnost postupka (restriktivno tumačenje isključenja javnosti – razlozi javnog reda i mira, morala i nacionalne bezbednosti, ako je neophodno u demokratskom društvu koje poštuje ljudska prava i vladavinu prava)

> Pravo na odbranu

> Pravo na prevodioca

> Pravo na iznošenje odbrane i ispitivanje svedoka i „jednakost oružja“ (jednake proceduralne mogućnosti bez davanja prednosti drugoj stranci – pozivanje svedoka, ispitivanje, upoznavanje sa osnovama optužbe i mogućnost da se odgovori na njih)

> Pravo na suđenje u razumnom roku bez nepotrebnih odlaganja (složenost slučaja – učinjenog dela, broja učinilaca i okolnosti, složenost istrage i pravnih stvari, ponašanje okrivljenog, tužioca, organa unutrašnjih poslova, sudije odn. veća)

> Pravo na javnu i obrazloženu presudu

Monitoring izvršio/la:

Datum sprovedenog monitoringa:

PREDUSLOVI ZA EFEKTIVNE KRIVIČNE POSTUPKE ZA DELA SA ELEMENTIMA KORUPCIJE

Javnost u Srbiji se sa postupcima korupcije uglavnom upoznaje kroz tri segmenta krivičnog postupka: pritvor, podizanje optužnice i izricanje presude. Imajući u vidu dugo trajanje postupaka, ovi momenti su vremenski udaljeni ali ostaju upamćeni od strane građana zbog senzacionalizma koji prati izveštavanje o ovim predmetima. Nesporna društvena zainteresovanost za kažnjavanje korupcije uzrokovala je potrebu uključivanja javnosti u praćenje ovih postupaka, kako bi se eventualno moglo oceniti poštovanje prava okrivljenih s jedne strane, ali i opravdanost konačne odluke suda, s druge strane.

Međutim, ako se isključivo posmatraju dešavanja u sudnici, odnosno tok pretresa, kod laika se može stvoriti pogrešna slika. Bitan element posmatranja suđenja predstavlja predznanje o specifičnostima krivičnog gonjenja za koruptivna dela. Stoga, Komitet pravnika za ljudska prava nastoji da krivičnu materiju i postupak približi građanima, kako se stavovi ne bi temeljili na površnim i dirigovanim izveštajima tabloidnih medija.

Pored toga, za definisanje ključnih sistemskih nedostataka, čije bi regulisanje moglo biti podstaknuto metodama zagovaranja ili konkretnim predlozima od strane civilnog društva u vezi sa normativnim izmenama, nije dovoljna opservacija postupaka niti primena složenih metodologija praćenja i evaluacije rada svih aktera krivičnih postupaka, i to od momenta izvršenja dela do konačnosti sudske odluke.

Iz tog razloga, odlučili smo da u definisanje problema neposredno uključimo sudije, tužioce i predstavnike policije, kao i predstavnike nezavisnih regulatornih tela i relevantnih nevladinih organizacija, koji se u svom radu susreću sa koruptivnim ponašanjem koje se delovanjem pravosuđa treba suzbijati.

Na panel diskusijama u šest gradova u Srbiji govorili smo o preduslovima za efektivnije postupke, o sistemskim nedostacima u vezi sa krivičnim postupcima korupcije u krivičnopravnim i drugim propisima koji se primenjuju u postupcima za krivična dela korupcije (koji su brojni s obzirom na širok spektar oblasti u

kojima je javno koruptivno ponašanje), o lošoj praksi i odsustvu odgovornosti za postupanje u skladu sa pozitivnim propisima i načelima profesionalne etike.

Na diskusijama smo prikupili zapažanja na osnovu kojih su formulisani zaključci i preporuke. Značajan doprinos dali su predstavnici nevladinih organizacija i nezavisnih regulatornih tela, kao i advokati koji imaju veliko iskustvo u odbrani u predmetima za dela sa elementima korupcije. Zajedno sa sudijama, tužiocima i predstavnicima policije koji imaju višegodišnje iskustvo postupanja u predmetima korupcije, formulisane su preporuke koje mogu biti smernice za osmišljavanje dalje zajedničke akcije u suzbijanju korupcije. Najveći deo preporuka značajan je sudijama, tužiocima i predstavnicima policije radi unapređenja rada na predmetima korupcije. Jedan deo preporuka odnosi se na potrebu za izmenama propisa i može se uputiti Vladi Republike Srbije, parlamentarnim odborima, Ministarstvu pravde i određenim resornim ministarstvima.

Zapažanja i zaključci

Opšta zapažanja

*Monitoringom suđenja i objektivnim izveštavanjem o toku suđenja može se izbeći pompeznost koja obično prati suđenja za koruptivna dela. Osim monitoringa suđenja, važne su i diskusije sa svim akterima krivičnog postupka jer predstavljaju pravi instrument za izradu analize postupanja u ovim predmetima i otkrivanje slabosti sistema. Ovakva analiza biće i osnov da se nastavi edukacija sa sudijama, tužiocima i policijom. S druge strane, **zajedničke diskusije svih aktera su neophodne jer smo svedoci da nepovezanost sistema ima za posledicu izostanak rezultata.***

Iako je od strane GRECO komisije ocenjeno da postoji visok nivo korupcije u Srbiji i da je u pravosuđu postignut veoma mali napredak u borbi protiv korupcije, trebalo bi imati u vidu da je nakon reforme pravosuđa došlo do „zagušenja“ predmetima. Ono što se javlja kao mogući problem, u vezi sa opštim reizborom sudija, su loši odnosi između „novih“ i „vraćenih“ sudija, te bi ovom nastupajućem problemu trebalo posvetiti pažnju jer može da utiče na efektivnost rada.

Neophodno je uspostaviti sistem utvrđivanja odgovornosti sudija i tužilaca za kvalitet rada. Postoji praksa nepostojanja proaktivnog pristupa tužilaštva

u zastupanju optužbe. Nedopustivo je da građani snose troškove skupih dugogodišnjih procesa koji se okončavaju oslobađajućim presudama.

*Uspeh u borbi protiv korupcije zavisi pre svega od mera koje su usmerene na prevenciju. Ipak, veoma je bitna kažnjivost ovih dela u krivičnom postupku. Otkrivanje ovih dela je otežano, što zbog svojstva učinioca (besprekorno prošlo vladanje zbog koga se i ne sumnja da je lice učinilo određeno krivično delo), što zbog toga što se ova dela vrše bez prisustva svedoka. Takođe, često i „oštećena strana“ stiče određenu korist, a izvršioci koriste stručnu pomoć, kako u izvršenju tako i u prikrićanju ovih dela (npr. za prisvajanje novca, koji se prebacuje na razne račune, of šor kompanije, fantomske firme, pa i van zemlje). Iz svih ovih razloga **veoma je bitno da se delo otkrije neposredno nakon što je izvršeno, kao i da javni tužilac odmah bude obavešten o izvršenju. Policija zna kako da prikupi dokaze. Za kvalitetniji rad potreban je timski rad javnog tužilaštva i drugih organa.***

Preduslov za borbu protiv korupcije jeste stvarna politička volja. Iako postoje postupci za koruptivna dela, evidentno je da gotovo da nema gonjenja za krivično delo trgovine uticajem. Takođe, kod krivičnog dela pranja novca, izostaje gonjenje tzv. "vrha piramide", odnosno stvarnog korisnika benefita od izvršenja ovog krivičnog dela. U tom smislu, postavljeno je pitanje iz kog razloga izostaje gonjenje organizatora ovog krivičnog dela. Jedan od odgovora na ovo pitanje je da je tužilaštvu onemogućeno da prati tragove novca na širim destinacijama.

Na pojavu enormno dugih postupaka u delima korupcije utiču i materijalnopравни propisi koji se mogu ekstenzivno tumačiti. U toku istrage i u pretkrivičnom postupku mora se sve pretresti, kako se glavni pretres ne bi pretvorio u istragu.

Potrebno je redefinisati materijalne propise (npr. Carinski zakon) tako da se jasno odrede bića krivičnog dela i razlike između krivičnih dela i prekršaja. Krivične norme u određenim zakonima (npr. ZPPA i Zakon o energetici) nisu pisane u skladu sa načelima krivičnog prava, tj. jasnosti i preciznosti. Postoji svest o neophodnosti promena određenih sistemskih zakona kao što je Zakon o javnim nabavkama, koji ostavlja mnogo prostora za izigravanje zakona i korupciju.

Nedostatak u regulativi predstavlja i nepostojanje adekvatne zaštite onih koji prijavljuju krivična dela korupcije. Dosadašnje iskustvo pokazuje da prijavljivanje ovih dela izaziva izolovanost lica u sredini u kojoj živi i radi.

Neophodno je obezbediti stalne kanale komunikacije svih aktera krivičnog postupka i državnih institucija koje su nadležne za suzbijanje korupcije.

Krivičnopravna regulativa

Česte izmene procesnih i materijalnih zakona, naročito u krivičnom zakonodavstvu, ugrožavaju pravnu predvidivost.

*Krivični zakonik ne sadrži ni definiciju ni posebnu grupu krivičnih dela sa elementima korupcije, za razliku od KZ-a iz 2001. godine. Iako se obično kaže da su zloupotreba službenog položaja, primanje mita, davanje mita i trgovina uticajem krivična dela sa elementima korupcije, često se to ne odnosi na slučajeve zloupotrebe službenog položaja. Definicija zloupotrebe službenog položaja nema ekvivalente u uporednom pravu, što često onemogućava primenu instituta međunarodne pravne pomoći i ekstradiciju lica sa teritorija drugih zemalja jer njihova zakonodavstva ne poznaju ovo krivično delo. **Bilo bi dobro definisati zaštitni objekat u Krivičnom zakoniku i ova dela ponovo grupisati u posebnu grupu Krivičnog zakonika.***

*Svaka promena Krivičnog zakonika dovodi do novih dilema u primeni. Posebna dilema je poštovanje principa zakonitosti, imajući u vidu vremensko važenje zakona, odnosno da je kažnjivo samo ono delo koje je u vreme izvršenja bilo propisano kao krivično delo. Ove dileme se otklanjaju uz primenu stava Evropskog suda za ljudska prava koji, oslanjajući se na načelo predvidivosti objašnjava da, kada se neko ponašanje može protumačiti kao krivično delo uz tumačenje i pomoć stručnog lica, ono i predstavlja krivično delo. Na taj način mogu se izbeći problemi koji će nastati zbog izmene pojedinih članova, uvođenja novih krivičnih dela i slično. Ipak, materijalni zakoni ne bi trebalo da se često menjaju. Takođe, **krivično zakonodavstvo ne bi trebalo da sadrži blanketne norme, tj. upućivanje na brojne zakone, jer postoji veća mogućnost promene zakona na koje ove norme upućuju. Potrebno je izvršiti unifikaciju krivičnog zakonodavstva, imajući u vidu da se krivična dela sa elementom korupcije nalaze u mnogim novim zakonima, te se od policije i tužilaštva zahteva veći napor u identifikovanju dela.***

Za krivična dela korupcije specifično je da složeni propisi (koji regulišu fondove, brokerske aktivnosti i sl.) omogućavaju aktivnosti koji su na „liniji“ zakonitosti, a omogućavaju pribavljanje koristi ili nanošenje štete. Imajući u vidu

da su izvršioci koruptivnih krivičnih dela najčešće visokoobrazovani ljudi, sudiji su potrebna posebna znanja o oblastima u kojima se ova dela vrše. Odrediti štetu, korist ili protivpravnost radnje postaje složen zadatak. U tom smislu, pred sudijom se javlja nekoliko izazova: upoznavanje sa posebnim propisima, upoznavanje sa dokaznim materijalom (neretko stotinak registratora), procena nalaza veštaka.

Postoji potreba da se instituti svedok-saradnik i prikriveni islednik koji se koriste samo u oblasti organizovanog kriminala, koriste i u otkrivanju dela sa elementima korupcije. S druge strane, instrumente koji su na raspolaganju trebalo bi koristiti na svrsishodniji način. Tako bi presude na osnovu sporazuma o priznanju krivice mogle da se iskoriste i u drugim postupcima. Tužilac bi trebalo da unese u sporazum što iscrpnije informacije o izvršenju krivičnog dela, a sudija bi svoju ulogu trebalo da svede na utvrđivanje svesnosti okrivljenog o posledicama sporazuma. Na taj način bi se dozvolilo tužiocu da kroz ovaj instrument obezbedi dokaze i za druga krivična dela.

Tužilačka istraga bi trebalo da bude shvaćena tako da se izjave koje su date pre glavnog pretresa ne izvode nužno i na glavnom pretresu, već da im se prizna karakter validnog dokaza koji se ne mora ponovo izvoditi. Na taj način bi se sprečilo da se vreme do glavnog pretresa koristi za "zastrašivanje" svedoka, odnosno nuđenje koristi i drugog uticaja na rezultat svedočenja. Pri suprotnom tumačenju, celishodnije bi bilo da istraga i dalje bude vođena od strane istražnog sudijske.

Kada su u pitanju procesne radnje, prema novom ZKP-u proširena je lista instrumenata prikupljanja dokaza. Tako će, radnja nadzora kao što je snimanje, moći da se obavlja i kad postoje osnovi sumnje da se priprema krivično delo a dokazi neće moći da se izvedu kasnije. Novim ZKP-om predviđa se sporazum o svedočenju okrivljenih i osuđenih lica. Međutim, nije dobro to što se ovaj institut može primeniti na krivična dela organizovanog kriminala i na ratne zločine, ali ne i na druga društveno opasna krivična dela.

Primena instituta oduzimanja imovine stečene kriminalom često je onemogućena kod ovih dela, što predstavlja prepreku za delovanje jer se oduzimanjem imovine smanjuje potencijalna moć okrivljenih i uticaj na aktere.

Problemi u vezi sa veštačenjem

Dosadašnja praksa je ukazala da je najveći problem kod ovih krivičnih dela upravo veštačenje. Naime, sudovi su obavezni da veštake određuju sa sudske liste

veštaka. Na toj listi se nalaze i veštaci ekonomske struke, ali je njihovo znanje nedovoljno specijalizovano za ova krivična dela. U tom smislu, veštačenje je obično nekompletno ili ne ide u dobrom smeru, zbog čega se određuje novo, dopunsko, pa i ponovno veštačenje. Sud, poštujući prava okrivljenog, mora da prihvati uglavnom opravdan predlog branioca. Iz tog razloga, dolazi do dugotrajnih postupaka, što dovodi do povrede prava na pravično suđenje u razumnom roku, čak i tužbi protiv države. Da bi došlo do suđenja u razumnom roku, pre svega je potrebno obezbediti širi spektar veštaka, a za krivična dela zloupotrebe službenog položaja stručne veštake, kao što je forenzički računovođa. Ovi veštaci bi trebalo da budu uključeni još u fazu pretkrivičnog postupka kako bi se izbegao ogroman dokazni materijal, jer ni tužilac ni policijski inspektori ne mogu odrediti dokumentaciju koja bi trebalo da bude dokazno sredstvo u kasnijem postupku, tako da policija bez stručne pomoći prikuplja i nepotrebne dokumente.

U praksi se pokazalo da postojeći veštaci nisu dovoljno osposobljeni, ali i da menjaju nalaz po nekoliko puta. Potrebno je da budu efikasniji i stručniji. Ipak, poželjni su veštaci angažovani iz gradova u kojima sud deluje, jer istražni sudija može da utiče na brže vršenje veštačenja. Izbor veštaka je težak i "skučen". Državni fakulteti odbijaju veštačenja i pre će prihvatiti plaćanje kazne nego obavljanje veštačenja u ovim predmetima, što dovodi do toga da se izbor svede na dva ili tri veštaka. Međutim, kada advokati postave pitanje, u nalazu se istaknu sporni delovi u koje ulazi i sudija, te tokom postupka sam dopunjuje veštačenje. Iz tog razloga, neophodna je pomoć sudijama od strane ostalih relevantnih državnih institucija (kao što su Državna revizorska institucija, Uprava za sprečavanje pranja novca, Narodna banka) koje imaju znanja i iskustva u ovoj oblasti. U tom smislu, **bilo bi poželjno da se u okviru Pravosudne akademije održavaju savetodavni skupovi od strane predstavnika ovih institucija i Vrhovnog kasacionog suda, Posebnog odeljenja za organizovani kriminal, Apelacionih sudova, Agencije za privatizaciju, Saveta za borbu protiv korupcije i Agencije za borbu protiv korupcije.**

U veoma složenim predmetima koji zahtevaju znanja iz različitih oblasti, neophodno je osloniti se na stručna znanja brojnih veštaka. Takvi predmeti zahtevaju što iscrpniju naredbu veštacima, ali i formiranje kvalitetne komisije veštaka. Ovom izazovu moguće je odgovoriti tako što bi se i predložili branilaca u pogledu naredbi za veštačenje uvažavali, jer se na taj način kroz nalaz mogu

blagovremeno otkriti i stručno oceniti sporne tačke od kojih zavisi postojanje krivičnog dela.

Neophodno je primeniti postojeću mogućnost ocene kvaliteta rada u okviru godišnje opšte sednice sudija u sudovima. *Kašnjenje u plaćanju veštačenja odvraćće kvalitetan mladi kadar od ovog posla. S druge strane, edukacija veštaka je neophodna i bilo bi celishodno uspostaviti vezu sa Udruženjem veštaka.*

Da bi kvalitet veštačenja bio postignut, potrebno je izbegavati floskulu „da se preduzme veštačenje ekonomsko-finansijske struke“ u naredbi za veštačenje, kako bi se utvrdilo da je izvršeno krivično delo.

Sudije

Sudije se u radu susreću i sa propustima policije, tužilaštva i istrage, koji imaju za rezultat nepostojanje korelacije između optužbe i dokaza koji potkrepljuju optužbu. Česta je zloupotreba procesnih ovlašćenja advokata odbrane, koji svoje klijente savetuju da utvrde svoju procesnu nesposobnost u „čistim“ predmetima u kojima su već izvedeni dokazi koji ukazuju na postojanje dela iz optužnice.

Osnovni preduslov za kvalitetan rad sudova je dobar rad prethodnika u lancu krivičnog postupka, odnosno dobar rad policije i tužilaštva, pri čemu se pod policijom podrazumevaju i carinski organi, VBA, BIA. Naime, kvalitet dokaza koji predlaže tužilaštvo, utiče i na dužinu postupka i na kvalitet odlučivanja. Međutim, mora se voditi računa o načinu pribavljanja dokaza, kako ne bi dolazilo do velikih troškova po državu. S tim u vezi, mora postojati veliki oprez od neosnovanog pritvora.

Neophodno je omogućiti sudijama da primenjuju sva ovlašćenja prema ZKP-u. U tom smislu, neophodna je podrška pravosudnog sistema u celini. Takođe, javnost rada je od ključnog značaja za podizanje kvaliteta rada sudija.

Tužioci

Specijalizacija za borbu protiv korupcije izvršena je u okviru Republičkog javnog tužilaštva, Apelacionih tužilaštava, Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu.

Na osnovu obaveznog uputstva iz 2010. godine, zamenici javnih tužilaca dužni su da u slučaju odustajanja i odbacivanja svake krivične prijave koja se odnosi na koruptivna krivična dela, obaveste o tome nadređene nakon čega sledi komisijaska procena rada zamenika javnog tužioca.

*Period nakon 2009. godine karakteriše smanjen broj ljudi u tužilaštvu i sudovima, što utiče i na kvalitet rada. Imajući u vidu najavljeno povećanje broja tužilaca, pri raspoređivanju bi trebalo imati u vidu zahtev za ravnomernom zastupljenošću u odnosu na opterećenost radom, što bi doprinelo i poboljšanju kvaliteta inicijalnih akata. **Neophodno je poboljšati zahteve za sprovođenje istrage, kao i naredbe veštacima ekonomsko-finansijske struke.** Takođe, veliki pomak u radu tužilaštva predstavljaće odobravanje pravosudnog budžeta, jer će i tužioci snositi odgovornost za oslobađajuće presude.*

Neophodna su i dodatna znanja tužilaca u vezi sa stečajnim postupkom, berzanskim poslovanjem, računovodstvenom forenzikom i radom Agencije za privredne registre.

Policija i javno tužilaštvo bi morali usko da sarađuju, a u svetlu najavljene primene novog Zakonika o krivičnom postupku i sprovođenja tužilačke istrage, krajnje je vreme da zamenici javnih tužilaca svakodnevno “sede u policiji”.

Bilo bi celishodno da se u tužilaštvu zaposle stručni savetnici iz oblasti ekonomije, bankarstva i pranja novca.

Tužilaštvo ima najveću odgovornost za ishod postupka jer se angažuje od početka do kraja postupka. Trebalo bi oprezno razmotriti zahtev specijalizacije u tužilaštvima za ova krivična dela, jer to može biti suprotno razlozima pravičnosti. Naime, ukoliko bi došlo do specijalizacije, pojačala bi se i mogućnost uticaja na jedno lice koje rukovodi ovim postupcima.

U nekim gradovima u Srbiji, saradnja tužilaštva i policije predstavlja timski rad u vidu usmenih kontakata, konsultacija, referisanja po konceptu tužilačke istrage. Međutim, u unutrašnjosti često nema policajaca iz Uprave kriminalističke policije i SBPOK-a.

*Tužilaštvo vodi poseban upisnik o ovim delima. Međutim, imajući u vidu da se uglavnom vode postupci za zloupotrebu službenog položaja preduzetnika, stiče se utisak da korupcije u Srbiji ima mnogo, te i da je gonjenje od strane tužilaštva na visokom nivou. Međutim, suštinski, sistemska korupcija nije procesuirana, te bi za stvarnu evidenciju uspeha u ovoj oblasti bilo potrebno revidirati upisnik, odnosno odrediti da njime budu obuhvaćena društveno opasnija krivična dela sa elementima korupcije. **Obuka o primeni novog ZKP-a trebalo bi da bude***

organizovana tako da predavači budu lica koja su imala iskustva u primeni sličnih i istih rešenja postupka, kao što su npr. tužioci iz Bosne i Hercegovine ili tužioci Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu.

Policija

Praksa pokazuje da je za dobar rezultat u prekrivičnom postupku neophodno, od samog početka rada, uključiti javne tužioce, Upravu za sprečavanje pranja novca kao i Poresku upravu.

I pored dobre organizovanosti tima u vidu priprema naloga za ulazak, nacрта zapisnika i sl., veliki izazov predstavlja poštovanje rokova kojima se mora dati primat. S obzirom da se dokazni materijal mora zapakovati i pečatirati u okviru datog roka, nema vremena za izdvajanje relevantnih dokaza za dalji postupak.

Predstavnici policije smatraju da je za borbu protiv korupcije neophodno da sudovi završe posao koji su oni započeli. Često smatraju da postoji dovoljno materijalnih dokaza za osuđujuću odluku koja izostaje. Oni pozivaju predstavnike pravosuđa da konkretizuju svoje naredbe i ojačaju inicijalnu ulogu u borbi protiv korupcije.

Uz kvalitetan predlog tužioca, kvalitetne naredbe istražnog sudijske i stručnu pomoć, policija može kvalitetno izvršiti prikupljanje dokaza što je i neophodno za efikasan postupak u predmetima korupcije.

Na kvalitet rada u policiji utiču nepostojanje profesionalizma, nejedinstvo pravnih propisa i opremljenost policije. Za dostizanje profesionalizma, potrebno je da policajci obavljaju samo posao policijskih službenika, kao i da način zapošljavanja i napredovanja u službi bude adekvatno regulisan.

Neophodna je edukacija policijskih službenika u vidu predstavljanja iskustava iz drugih zemalja, kao i dodatna specijalizacija u okviru MUP-a.

Pitanje edukacije i specijalizacije

I stav sudija: Neophodna je specijalizacija u okviru svih 26 Viših sudova u Srbiji. Neophodna je specijalizacija sudija, jer je vrlo teško za sudiju da u toku jednog dana sudi za najrazličitija krivična dela

II stav sudija: *Ne bi bilo celishodno vršiti specijalizaciju sudija u ovoj oblasti (imajući u vidu da ova krivična dela predstavljaju samo 0,46% predmeta).*

Potrebno je mnogo više raditi na prevenciji ovih dela. Specijalizacija je neizvodljiva, s obzirom na način uređenja sudova.

Specijalizacija u okviru tužilaštva je neophodna. Edukacija se mora vršiti u okviru timova koje bi činili policija i tužilaštvo. Obavezno uputstvo RJT bilo bi od velike pomoći, ali činjenica je da tužilac ostaje sam kada potpiše optužnicu. Iz tog razloga, vrlo je bitno da ove postupke vode kvalitetni tužioci. Prvi korak ka ostvarivanju kvaliteta na sistemskom nivou jeste usvajanje Pravilnika o vrednovanju rada javnih tužilaca. Drugi bi bio već pomenuta specijalizacija. U svetlu najavljene primene tužilačke istrage, mora se uzeti u obzir da se branioci brže specijalizuju za specifične oblasti (npr. za međunarodne računovodstvene standarde) od tužilaca, te su uvek za korak ispred tužilaca. Iz tog razloga, apsolutno je neophodna specijalizacija u svim tužilaštvima, kako bi se postigao efikasniji prekrivični postupak.

Što se tiče specijalizacije u tužilaštvu za krivična dela sa elementima korupcije, ona je na određeni način i izvršena. Postoji tzv. instanciona kontrola rada ovih predmeta koja je uvedena kroz obavezno uputstvo RJT i koja daje rezultate.

Reforma pravosuđa i vrednovanje rada nosilaca pravosudnih funkcija

Sudska funkcija ne treba da bude apsolutna. Naime, postoje sudije čiji su predmeti u velikom procentu oboreni od strane više instance, a 55% sudija nikada nije napredovalo. Godinama se zaustavlja proces formulisanja kriterijuma za vrednovanje i ocenu rada sudija po ovim kriterijumima. Društvo sudija Srbije je još 2008. godine poslalo zvaničan dopis Ministarstvu pravde sa predlogom kriterijuma za vrednovanje rada. Međutim, do 2010. godine kada je izvršena reforma pravosuđa, na ovaj dopis nije odgovoreno.

Preporuke

- > U pogledu materijalnih zakona neophodno je: povećati pravnu predvidivost kroz izbegavanje čestih izmena; koristiti stavove ESLJP pri tumačenju određenog ponašanja kao krivičnog dela, izbegavati propisivanje normi blanketnog karaktera; ustanoviti mehanizme i doneti propise koji štite lica koja prijavljuju krivična dela.

- > Neophodna je edukacija timova zamenika javnih tužilaca i policije; edukacija sudija; specijalna obuka sudija u oblasti privrednog poslovanja; specijalizacija tužilaštva u oblasti privrednog kriminala.
- > Neophodno je stimulirati rad veštaka kroz redovna plaćanja; koristiti postojeće mehanizme u okviru sudova za ocenu kvaliteta rada veštaka; uvažavati predloge odbrane pri formulisanju naredbi za veštačenje; organizovati edukaciju veštaka sa Udruženjem veštaka; izdavati precizne naredbe veštacima; omogućiti veći izbor veštaka; omogućiti specijalizaciju veštaka, posebno ekonomske struke, kako bi se obezbedio kvalitet veštačenja; uključiti adekvatne veštace u prekrivični postupak; pravosudni sistem mora da uspostavi i primenjuje sistem za oduzimanje dozvole neprofesionalnim i neažurnim veštacima.
- > Ustanoviti mehanizme odgovornosti advokata za nelegitimni uticaj na pravosuđe; ustanoviti mehanizam odgovornosti institucija i advokata koji omogućuju zloupotrebu procesnih ovlašćenja; razmotriti pojavu sukoba interesa za advokate koji obavljaju javne funkcije.
- > Potrebno je u većoj meri koristiti institut oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom.
- > Uvesti registar lica osuđenih za korupciju, a licima zavedenim u registru ne bi trebalo dozvoliti određene aktivnosti, kao što je npr. učešće u javnim nabavkama.
- > Neophodno je revidiranje upisnika za krivična dela sa elementima korupcije, tj. evidentiranje dela sa većim stepenom društvene opasnosti, a izostavljanje manje opasnih dela (npr. zloupotreba službenog položaja od strane preduzetnika).
- > Neophodno je: pojačati prevenciju (smanjiti administrativni aparat, pojednostaviti administrativne procedure, pojačati kontrolu registracije privrednih društava i pojačati kontrolu rada javnih preduzeća).
- > Potrebno je: obezbediti adekvatnu zaštitu tzv. uzbunjivača koji su danas izloženi mobingu i maltretiranju; razmotriti mogućnost uvođenja novih praksi u otkrivanju korupcije, kao što su advokat od poverenja koji garantuje anonimnost a obezbeđuje dvosmernost u komunikaciji i portali za prijavu korupcije koji obezbeđuju anonimnost uzbunjivača

BIBLIOGRAFIJA

- > Fond za otvoreno društvo, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010
- > V. Pavlović, Z. Stojiljković, *Savremena država: struktura i socijalne funkcije*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2010
- > Milica Kolaković - Bojović, prikaz: *Sally Simpson, David Weisburn - The Criminology of White-Collar Crime, CRIMEN – Časopis za krivične nauke* broj 1/2012, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za uporedno pravo iz Beograda u saradnji sa Kriminološkom sekcijom SUKPTP
- > Milo Bošković, *Kriminologija*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu, 2007
- > Sl. list SCG – Međunarodni ugovori, br. 12/2005.
- > Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 2/2002.
- > Sl. list SCG – Međunarodni ugovori br. 18/2005.
- > Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 102/2007.
- > Krivični zakonik, Službeni glasnik RS br. 85/05, 88/2005 - ispr., 107/2005, 72/2009 i 111/2009.
- > Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS 72/2011.
- > Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, Službeni glasnik RS br. 97/08.
- > Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije, Službeni glasnik RS br. 109/05.
- > Slobodan Beljanski, *Prate li krivično zakonodavstvo i praksa u Srbiji društvene i ekonomske promene*, Branič, broj 3-4, 2008
- > Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Sl. glasnik RS br. 121/2012
- > Zoran Stojanović, *Komentar krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, I izdanje, Beograd 2006
- > Krivični zakonik, Službeni glasnik RS br. 85/05, 88/2005 - ispr., 107/2005, 72/2009 i 111/2009, član 367.
- > Vida Petrović Škero, *Pravo žrtve je prioritetno*, Pravda u tranziciji br 1, Tužilaštvo za ratne zločine, 2005
- > ICJ (International Commission of Jurists) – Trial Observation Manual for Criminal Proceedings, Practitioners guide No. 5, Geneva 2009

